

УДК: 070.482:281.96:930.1(045)

І. В. Жердєва

СУЧАСНА ПРАВОСЛАВНА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

На підставі аналізу історіографічної бази з питання розвитку сучасної української православної періодики з'ясовано стан наукової розробки проблеми. Встановлено, що тема формування системи сучасних православних періодичних видань в наявних історичних дослідженнях розроблена недостатньо і потребує подальшого вивчення.

Ключові слова: історіографія, церковна періодика, православ'я, конфесії, релігійна мережа, типологія.

Кардинальні зміни в духовному житті соціуму й особистості за часів незалежності України актуалізували роль релігії у суспільстві, що зумовило зацікавленість науковців в релігійно-церковній тематиці. Релігійна сфера зайняла вагоме місце в історичних дослідженнях. Проте проблема розвитку сучасної православної церковної періодики в науковій літературі розкрита неповно, що і обумовлює необхідність її вивчення.

Проведений історіографічний аналіз стану наукової розробки заявленої теми засвідчує, що зустрічаються лише поодинокі праці, які висвітлюють окремі аспекти розвитку сучасних православних видань.

Останніми роками активізувались наукові розробки у сфері політології, журналістики, філології, присвячені як особливостям формування системи сучасних православних видань загалом, так і специфіці окремих періодичних друкованих органів. Проте, характерною їх рисою є те, що в більшості з них присутній історичний аспект, що дозволяє концептуально осмислити та синтезувати різні наукові напрямки досліджуваної тематики.

Про підвищення інтересу науковців до вивчення церковно-інформаційної сфери свідчать публікації, які з'явилися в останнє десятиріччя у наукових та релігійних збірниках. Короткий огляд загального стану православної періодики на початок XXI ст. міститься у статтях А. Стародуба [1] і Н. Романенко [2]. Схожість цих невеликих праць виявляється у тому, що в них окреслюються основні тенденції розвитку релігійної преси, аналізуються особливості друкованих органів різних православних конфесій, розкривається тематична складова окремих видань.

Сьогодні нагромаджено певний творчий доробок науковців, присвячений різним аспектам розвитку сучасної релігійної періодики не тільки православних, але й інших християнських конфесій України.

Найбільш раннім досвідом вивчення церковної періодики стала дисертація львівського науковця А. Юраша, яку він захистив у 1996 р. з теми "Українська церква у контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-політологічний аспект)" [3]. Автор здійснив аналіз сучасних політико-релігійних трансформацій, розкрив їх вплив на конфесійні комунікативні зв'язки.

Окремий розділ цієї роботи присвячений особливостям релігійної преси, в якому автор вперше на широкому співставленні та аналізі різних концепцій представив власне дефініційне визначення релігійної преси, як важливого предмету дослідження. Він дослідив специфіку релігійної пресової комунікації та її основні функції. На підставі системного підходу автор здійснив типологічну диференціацію різновидів релігійних газет і журналів та їх систематизацію за конфесійною ознакою. Ця праця дає можливість зрозуміти характер розвитку сучасної церковної релігійної преси, з'ясувати тенденції становлення розгалуженої мережі релігійних видань залежно від організаційного рівня конфесійних інституцій. Проте, вона охоплює досить вузький хронологічний період – початок демократичних процесів та перші роки незалежності України (1988-1995 рр.).

Варто зазначити, що дослідження у сфері церковної видавничої діяльності концептуально неоднорідні, зокрема, вони проводились у різних напрямках, охоплювали певні історичні періоди та регіони, висвітлювали тематичний аспект окремих видань.

Відома дослідниця преси православної церкви початку XX ст. А. Бойко продовжує вивчати суспільно-політичну проблематику на сторінках релігійної періодики. У своїй статті "Політика і релігія у дзеркалі преси" вона порушує проблему відображення політичного аспекту на сторінках християнських видань під час виборчих перегонів 2004 р. [4]. Аналізуючи зміст публікацій у пресі УПЦ МП, УПЦ КП і УГКЦ, автор на численних прикладах показує як церковна верхівка окремих конфесій, у порушення чинного законодавства, за допомогою конфесійних видань намагалася нав'язати суспільству свій погляд на політичні реалії та сформувати суспільну думку відповідно до своїх політичних переконань.

Інформаційній політиці українських християнських церков на сучасному етапі присвячена публікація С. Филипчук [5]. Досліджуючи конфесійну позицію стосовно інформаційної діяльності, вона розкриває православні, греко-католицькі та протестантські підходи до реалізації власного інформаційного потенціалу. Автор аналізує богословські розробки проблем, пов'язаних із розвитком церковних комунікацій, розглядає концептуальну проблематику окремих періодичних видань. Її напрацювання дають можливість порівняти особливості використання інформаційного ресурсу різними конфесіями.

Видавничу діяльність українських протестантів як окремої течії християнства активно вивчає М. Балалицький. Зокрема, розглядаючи основні студії стосовно протестантської комунікації, він здійснив огляд праць з цієї проблеми [6]. Автор акцентує увагу на перспективності вивчення періодичних видань протеста-

нтських церков, наголошує на стратегічній ролі цих видань у внутрішньоцерковній комунікації. Це дозволяє усвідомити основні тенденції розвитку релігійних видань в Україні.

На типологічні особливості сучасної релігійної преси Східної України (Донецька, Луганська і Харківська області) звертає увагу С. Гурьєва [7]. Аналізуючи сучасну християнську релігійну періодику цього регіону, вона зосереджує увагу на православних виданнях, зокрема періодиці УПЦ МП. Автор виділила основні типи епархіальних друкованих органів, дала характеристику офіційним і духовно-просвітницьким виданням, порівнюючи їх із дореволюційними попередниками. Вона описала їх основну тематику та постійні рубрики, визначивши категорії читачів, яким вони адресуються. Визначена нею типологія православних видань поширюється і на всю християнську пресу.

Проте, до недоліків цієї праці слід віднести те, що поза увагою дослідниці залишилось багато важливих православних видань вказаного регіону, які виходять тривалий термін. До таких друкованих органів належать: Донецька область - офіційне епархіальне видання "Донбасс православный" УПЦ МП, Сумська область - офіційні епархіальні часописи "Православна Сумщина" УПЦ МП і "Православний християнин" УПЦ КП, Харківська область - епархіальне видання "Православна Харківщина" УПЦ МП та інші. На наш погляд, формування підходів до визначення типологічних особливостей релігійної періодици Східної України без урахування аналізу зазначених видань девальвує загальну картину типологічних характеристик церковних видань регіону.

Типологізації сучасних періодичних видань римо-католицької церкви України присвячена публікація О. Керц [8]. Вона здійснила деталізоване дослідження католицьких видань за такими параметрами: адміністративно-територіальний рівень, час функціонування видань на українському просторі, періодичність, обсяг, наклад. На підставі вивчення досвіду різних авторів стосовно класифікації релігійних мас-медіа дослідниця визначила видавничу ознаку як типоформувальну для католицьких видань, що дозволяє сформувати загальні принципи до систематизації сучасних православних видань.

Більш вузький тематичний аспект розглянуто в статті дослідниці з Вінниччини У. Колесніченко [9]. Вона розкриває особливості функціонування сучасної християнської періодици для дітей, як важливої складової системи релігійних видань, характеризує дитячі журнали православної, греко-католицької і римо-католицької церков. Важливу роль таких журналів автор вбачає, насамперед, у формуванні християнського світогляду підростаючого покоління. Розгляд цієї проблеми є важливим з огляду на актуальність питань духовного розвитку дітей.

Серед наукових розробок останнього періоду на поцінування заслуговує дисертація львівського науковця І. Скленара [10]. Автором здійснено спробу комплексного підходу до вивчення православних і католицьких релігійних видань періоду першого десятиліття незалежності України. Дисертант виділив три історичні періоди становлення і розвитку релігійної преси, в межах яких охарактеризував православні, греко-католицькі і римо-католицькі видання, на підставі структурного методу запропонував новаторські підходи до типології цих видань. З використанням проблемно-тематичного аналізу конкретних видань він визначив домінуючі ідейно-тематичні напрями сучасної православної і католицької преси.

Це наукове дослідження має особливе значення для аналізу тенденцій розвитку сучасної православної преси як в Україні в цілому, так і у регіональному вимірі.

Хоча науковці А. Юраш і І. Скленар розглядали у своїх працях проблему розвитку конфесійної періодици, проте, характерною відмінністю їх досліджень є те, що А. Юраш робить акцент на питанні впливу політичних чинників на комунікативні процеси, а І. Скленар зосереджує свою увагу на особливостях типологічних ознак та ідейно-тематичних факторів сучасних видань.

Різні підходи до вивчення особливостей та специфіки християнських видань демонстрували у своїх працях інші автори і внесли вагомий вклад у розгляд цієї проблеми. Натомість кожен з них не ставив перед собою завдання комплексно проаналізувати та визначити закономірності історичного розвитку православних друкованих органів в умовах незалежності України.

Стрімкий розвиток інформаційно-видавничої діяльності православних церков продукував розгортання наукових досліджень у цій сфері. Зокрема розширилась географія вивчення церковних друкованих органів.

Дисертаційна робота М. Левчук становить цінне дослідження преси православної церкви на Волині, яке охоплює досить значний хронологічний період - 1867-2006 рр. [11]. Висвітлюючи питання морально-етичної проблематики на шпальтах православної преси Волині, дисертант відтворив історичний і проблемно-тематичний аспекти православних часописів краю. Дослідниця простежила домінуючу тематику видань у різні історичні періоди, виявила найбільш актуальну проблематику. Вона показала вплив колишніх видань на концептуальні особливості сучасної волинської православної преси. Автор проілюструвала пріоритетну проблематику, що порушується на сторінках цієї преси, - висвітлення церковно-богословської, морально-філософської і церковно-історичної тематики.

Широкий спектр проблем, що розглядається у зазначеній праці, дозволяє усвідомити процес становлення православної преси не тільки на регіональному, але й на загальноукраїнському рівні.

З'являються праці, які порушують питання взаємодії православних ЗМІ з аудиторією. Зокрема, О. Тищук висвітлює існуючі протиріччя між православними виданнями та молодіжною аудиторією [12]. Автор зазначає, що православні друковані органи не виконують у повній мірі свою роль у задоволенні інформаційних потреб молоді, повільно актуалізують функції стосовно релігійно-моральних стратегій по відношенню до молодіжного середовища.

Православний дискурс на сторінках провідних українських друкованих органів розглядають у своїх працях Ю. Комінко [13] і О. Іщук [14]. Наприклад, Ю. Комінко проаналізувала публікації на релігійну тематику в десяти загальнонаціональних виданнях. Вона виявила основні форми втілення релігійної тематики в нецер-

ковній пресі, з яких найбільш поширеною є розміщення в друкованих ЗМІ матеріалів про релігійно-церковне життя, хоча і вони представлені у досить вузькому діапазоні. Такі матеріали, як вона зазначає, мають інформаційно-довідковий характер (про релігійні свята, християнських святих, звичаї, обряди та ін.) або подаються у вигляді оглядів релігійних подій, аналітики (про діяльність церковних діячів, події на рівні релігійних громад та осередків), висвітлюють суспільно-політичні події, в яких беруть участь представники релігійних організацій. Автор наголошує, що загалом релігійна тематика на сторінках українських засобів масової інформації відображається непрофесійно, хоча і допомагає скласти уявлення про церковно-релігійну ситуацію у державі.

Таким чином, історіографічний огляд свідчить, що в останні роки збільшилась зацікавленість науковців проблемою церковної видавничої діяльності, якими нагромаджено певний досвід дослідницької праці у цьому напрямку. Проте більшість дослідників у своїх напрацюваннях торкалися лише окремих аспектів розвитку релігійних періодичних видань і не ставили за мету цілісного, послідовного вивчення питання формування системи православної церковної періодики за часів державної незалежності України. Це обумовлює перспективність окресленої проблеми та створює необхідні передумови для подальшого її вивчення.

Джерела та література

1. Стародуб А. Православна періодика в Україні : тенденції розвитку / А. Стародуб // Людина і світ. – 2001. – № 4. – С. 28-31.
2. Романенко Н. Мережа періодичних видань православних церков незалежної України в 90-і роки ХХ ст. / Н. Романенко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 1. – С. 214-219.
3. Юраш А.В. Українська церква у контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-політологічний аспект) : дис. канд. політ. наук : 23.00.01 / Юраш Андрій Васильович. – Львів, 1996. – 245 с.
4. Бойко А. Політика і релігія у дзеркалі преси / А.А. Бойко // Наукові записки інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. – К.: КНУ, 2005. – Т. 17. – С. 25-35.
5. Филипчук С. Інформаційна політика українських християнських церков / С. Филипчук // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог : Вид. нац. ун-ту "Острозька академія", 2009. – Вип. 1. – С. 244-255.
6. Балаклицький М. Протестантська комунікація України як предмет журналістикознавчого дослідження / М. А. Балаклицький // Наукові записки інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. – К.: КНУ, 2011. – Т. 42. – С. 65-71.
7. Гурьєва С. Типологічні особливості релігійної преси Східної України / С.А. Гурьєва // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. — Суми : СумДУ, 2007. – № 1. – С. 21-25.
8. Керц О. Типологія періодичних видань римо-католицької церкви України / О.І. Керц // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Розд. II. Журналістика. – Луцьк: ВНУ, 2010. – № 21. – С. 111-115.
9. Колесніченко У. Християнські дитячі журнали сучасної України / У.О. Колесніченко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія "Філологічні науки". – Луцьк: ВНУ, 2010. – № 21. – С. 119-121.
10. Склєнар І.М. Сучасна релігійна преса України : типологія, характеристика, доміанти : дис. канд. наук із соц. комун. : 27.00.04 / Склєнар Ігор Михайлович. – К., 2008. – 210 с.
11. Левчук М.А. Висвітлення морально-етичної проблематики на шпальтах преси Православної Церкви Волині (1867-2006 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комун. : спец. 27.00.04 "Теорія та історія журналістики" / М. А. Левчук. – К., 2008. – 31 с.
12. Тишук О.І. Тенденції розвитку молодіжної аудиторії у православному комунікативному просторі / О.І. Тишук // Актуальні питання масової комунікації. Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. – К.: КНУ, 2010. – Вип. 11. – С.13-16.
13. Комінко Ю. Релігійна тематика на сторінках українських загальнонаціональних видань / Ю.М. Комінко // Наукові записки інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. – К.: КНУ, 2006. – Т. 22. – С. 69-74.
14. Ішук О. Колізії православного життя на сторінках українських загальнонаціональних видань (початок 90-х рр. ХХ ст.) / О.В. Ішук // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог : Вид. нац. ун-ту "Острозька академія", 2010. – Вип. 2. – С. 75-84.

Жердева И.В. Современная православная периодика Украины: историография проблемы

На основании анализа историографической базы по вопросу развития современной украинской православной периодики выяснено состояние научной разработки проблемы. Установлено, что тема становления современных православных периодических изданий в существующих исторических исследованиях разработана недостаточно и требует дальнейшего изучения.

Ключевые слова: историография, церковная периодика, православие, конфессии, религиозная сеть, типология.

Zherdeva I.V. Modern orthodox periodicals of Ukraine: historiography of problem

On the basis of analysis of a historiography base through question of development of the modern Ukrainian orthodox periodicals the state of scientific development of problem is found out. It is set that the theme of forming of the system of modern orthodox of editions in present historical researches is developed not enough and needs subsequent study.

Keywords: historiography, church periodicals, orthodoxy, confessions, religious network, typology.